

## Придобиване на права по договор в полза на трето лице

Иван Русчев

През последните няколко години практиката на ВКС, обективирана преимуществено в актове на едни и същи състави на ВКС, ГК<sup>204</sup>, вкл. в решение по чл. 290 ГПК<sup>205</sup>, сякаш се задоволява да възпроизведе една от изразените в доктрината тези относно **допустимостта да се придобият вещни права по силата на договора в полза на трето лице непосредствено, без волеизявление на бенефициера**, че приема уговореното в негова полза и отминава с мълчание аргументите против тази възможност, изразявани в правната литература. Съдът видимо насилва текста на чл.22 ЗЗД, като иска да види в него онова, което там очевидно не пише, а напротив – не желае да види онова, което там ясно пише.

Това обаче е само един от проблемите, които все по-усложняващата се практика поставя и които налагат по-задълбочена правна дискусия.

Целта на настоящото изложение е само да очертае основните кръгове проблеми, които правното положение на третото лице при този договор поставя.

Предвид разпоредбата на чл. 22 ЗЗД, голяма част от авторите приемат, че се касае за договор: 1) с който се засяга правната сфера на трето лице, като за него се поражда права; и 2) че това става без участие на неговата воля, а вследствие съгласието на страните. Т. е. налице е съглашение между две страни - уговарящ и обещател, с който те се съгласяват да предоставят едно право на трето лице. Тази привидно стройна дефиниция се оказва обаче негодна да отговори на редица въпроси:

**Първата група въпроси:** *Към кой момент третото лице придобива правата по договора между стипуланта и промитента, респ. по отношение на всякакви права ли е приложимо договаряне в полза на трето лице? Ако да, как настъпва вещно- прехвърлителният ефект на съглашение, в което третото лице не е участвало?*

**Друга група въпроси,** *които практиката поставя, са: Как следва стипулантът да упражни правото си да отмени уговорката – какъв е редът и формата на изявлението му за това? Дали и до кой момент стипулантът има иск за реално изпълнение? Може ли, респ. – докога може стипулантът да иска промитентът да бъде осъден да изпълни в полза на третото лице? Може ли при отмяна на уговорката в полза на трето лице, стипулантът да претендира изпълнение в своя полза на престацията, уговорена като дължима (изпълнима в полза на трето лице)?*

*Това са само част от въпросите, на които съдебната практика и теория не може и до днес да даде категоричен, а още по-малко еднозначен отговор, като настоящият опит не претендира нито за еднозначност на твърденията, а още по- малко - за категоричност на изводите.*

1. Сега действащия ЗЗД правната уредба на договора в полза на трето лице се съдържа в разпоредбата на чл.22, ал.1, изр.1 ЗЗД, според който „**може да се договаря и в полза на трето лице**“. **Съгласно широко приетата теоретична постановка, при този договор страните - обещателят (промитентът) и уговарящият (стипулантът, уговорителят) се съгласяват, че едно трето лице (бенефициер), което не участва в договора нито пряко, нито чрез представител, ще има правото да иска изпълнението на поетото от**

<sup>204</sup> Вж. по-долу, цитирани в текста

<sup>205</sup> Вж. коментираното по-долу Решение № 573 от 25.10. 2010 г. по гр. дело № 169/2009 г., ГК, IV г.о. на ВКС, постановено по реда на чл. 290 ГПК

**обещателя задължение.** Дефиницията акцентира върху последицата от съглашението - **пораждането на право за трето лице** (което нито при сключването му, нито впоследствие става страна по договора) **да иска от едната страна по договора реално изпълнение на задължението, поето спрямо другата.**

Уговорката в полза на трето лице може да намери приложение при различни видове договори - продажба, наем, влог, договор за издръжка и гледане, застраховки и пр. Особеното при всеки един от тях ще е, че **длъжникът** (например продавачът или влогоприемателят) **се е съгласил да престира дължимото (към своя съдоговорител) не на последния, а на едно трето, посочено от кредитора, лице.** Доставянето на правото е свързано с тази **особеност на съглашението, че то създава за едно трето лице, без да е страна по договора, възможността да иска от едната от страните по договора (промитента) реално изпълнение на задължение, поето от нея спрямо другата (стипуланта).** Независимо че промитентът се задължава пред **уговарящия, субект на правото да иска изпълнение е третото лице,** а промитентът изпълнява, като престира в полза на третото лице. Този дълг обаче стипулантът не може да претендира от промитента, нито преди третото лице да е приело уговореното в негова полза (т.к. все още не е ясно кому трябва да престира обещателят), нито пък след това, при неизпълнение от обещателя към третото лице (защото от този момент третото лице става единственото, което може да търси изпълнение по външното правоотношение - на задължението, поето към уговарящия, с предмет - да се изпълни на третото лице). Това е така, защото задължението е на обещателя към уговарящия, по договора с него, спрямо него обещателят се е задължил да престира, **но не нему, а в полза на посоченото от него трето лице.** С което престиране ще се погаси дългът на промитента към стипуланта, но и този на промитента към бенефициера, ако се приеме, че такъв възниква, респ. че между двамата възниква отделно правоотношение.

Тук са възможни **няколко обяснения: първото** - промитентът се задължава единствено към уговарящия, по силата на договора с него, а не към третото лице, респ. **дълг към третото лице промитентът няма, но престирайки на третото лице, той изпълнява дълга си към уговарящия.** Т.е. че съдържание на дълга към уговарящия, е изпълнението, даването, извършването на нещо към посоченото трето лице. По подобие на дълга при обещаване действието или задължаването на трето лице. **Другото възможно обяснение е,** че обещателят се задължава към третото лице, с тази особеност, **че поема, договаря дълга към него, пред уговарящия. Трето разбиране,** което се аргументира по-долу, е че до изразяването на воля от третото лице, че приема уговорката в негова полза – отправено до уговарящия или до обещателя, то не притежава субективно право, респ. обещателят не е поел все още задължение към него, или поне то не е станало изискуемо, т.к. изискуемостта, респ. придобиването на абсолютното право, е поставена в зависимост от едно бъдещо несигурно събитие – че третото лице приеме. До този момент, обещателят е поел задължение единствено към уговорителя, а към третото лице, комуто той трябва да изпълни – под условие, или по-скоро - в негова полза е създадено едно правно очакване, но не и съвършено субективно право. Ако третото лице приеме, тогава вече единствен правоимащ да търси изпълнение (очевидно на задължение към него самия) има само бенефициерът, а не и уговарящия. Но и до приемането уговарящият няма право да претендира изпълнение в своя или в чужда полза, освен ако вече не е отменил уговорката в полза на третото лице и не е посочил себе си за кредитор. Т.е. титуляри на вземането за изпълнение на обещаното са – **на първия етап – стипулантът,** който обаче не може да претендира изпълнение от промитента, т.к. вземането му не е изискуемо, т.к. не нему е обещано да се престира, а за третото лице съвършено вземане все още не е възникнало – то е или все още неизискуемо,

поради все още неизвършеното приемане от негова страна, било за него то все още е едно правно очакване, непревърнало се в съвършено право. А **на втория – единствено третото лице**, а стипулантът не би могъл да претендира изпълнение – в своя полза, т.к. предметът на поетото от обещаателя е именно да изпълни на посоченото от тях (и приелото уговорката в негова полза трето лице), а в полза на третото лице – поради непредвидена в закона субституция.

Повечето от авторите приемат само, че: 1) с този договор се засяга правната сфера на трето лице, като за него се пораждат права; 2) това става без участие на неговата воля, а вследствие съгласието на страните. Предвид това, договорът в полза на трето лице се определя *като съглашение между две страни - уговарящ и обещаател, с който те се съгласяват да предоставят едно право на трето лице*. В този ред на мисли, един от най-съществените **проблеми**, които **уговорката в полза на трето лице** поставя, е **за нейното действие по отношение на третото лице и по-конкретно - откога то се счита титуляр на правата, уговорени в негова полза?**

Виждането в теорията<sup>206</sup>, че бенефициерът придобива правата, “учредени” му по силата на договора, още преди да приеме, т.е. от момента на постигане на съгласие между стипуланта и промитента, се споделя безкритично и от част от съдебната практика. (Така напр. Определение № 361 от 12.04.2010 г. по гр. д. № 1963/2009 г. на ВКС). В Решение № 10 от 10.06.2009 г. по т. д. № 510/2008 г. на ВКС, II т. о. също се приема, че при застраховка живот с уговорка в полза на трето лице, последното съгл. чл.22, ал.1 и ал.2 от ЗЗД, придобива правата по договора *от неговото сключване между уговарящия и обещаателя и от този момент той е единствен титуляр на прекия иск срещу застрахователя за изплащане на дължимото обезщетение*.

Това виждане, освен че е лишено от опора в закона, има и сериозни последици от процесуално гледище, т.к. отрича материалната легитимация на стипуланта да предяви иск за реално изпълнение в полза на третото лице и то без оглед на това, дали това лице е приело да се възползва от уговорката в негова полза<sup>207</sup>. Друг е въпросът, че **чисто процесуално, такава фигура не е допустима в процеса, т.к. ще е представлява процесуална субституция, която не е изрично предвидена в закона**.

Категорично не споделям *становището*, което лишава от значение узнаването за постигнатата уговорка и съгласието на третото лице и по този начин влиза в разрез с целта и разума на закона. Отделно от това, разбирането, *че правата се придобиват по силата на самото съглашение между уговарящия и обещаателя, но третото лице може да се откаже от тях или стипулантът да отмени уговорката, е вътрешно противоречиво*: От една страна се приема, че за придобиване на правото волята на третото лице няма правно значение, но от друга излиза, че и без нея последиците на породилата вече действие договор могат да бъдат заличени. Това създава несигурност в оборота - по тази логика, ако в периода до заявлението на третото лице обещаателят отчужди или обремени вещта, би следвало бенефициерът да не я придобие (или да не я придобие в обема, в който уговарящият и обещаателят са договорили), тъй като без изричен законов текст, **едва ли може да се обоснове фикция за обратното действие на приемането**. Въвеждането на такава фикцията пък не може да обясни поддържаното в доктрината, че макар третото лице вече да е станало титуляр на правото, с него до заявлението му може да се разпорежда уговарящият (като отмени уговорката), респективно обещаателят (като отчужди или обремени правото, което би трябвало вече да не е негово). И другият **парадокс** – правото, придобито от третото лице, без

<sup>206</sup> Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част, VI изд., С, Сиби, 2013,

<sup>207</sup> Право, което и проф. И. Апостолов в цитираната по-горе монография, му признава.

то да е заявило воля, че иска да се ползва от уговорката в негова полза, по силата на отменителното изявление на едно лице – стипуланта, ще се върне в патримониума, но не на отменящия, а на обещаателя? На следващо място такова разбиране **не прави разлика и между онова право, което възниква за третото лице като пряка последица от сключения договор в негова полза и придобиването напр. на вещното право, предмет на договора.**

Твърди се<sup>208</sup>, че бенефициерът придобива правата, “учредени” му по силата на договора, още преди да приеме, т.е. от момента на постигане на съгласие между стипуланта и промитента<sup>209</sup>. Сочи се също, че това придобиване не е окончателно, тъй като може да се отмени от уговарящия до момента, до който третото лице не заяви воля, че иска да се ползва от уговорката. **Това теоретично виждане, цялото аргументация и вярност не изглеждат еднозначни и убедителни, напоследък се възприема безкритично и от съдебната практика.** Така в цитираното по-горе Определение № 361 от 12.04.2010 г. по гр. д. № 1963/2009 г. на Върховния касационен съд се приема, че *от задължаването на купувача по продажбено правоотношение към продавача, да заплати в полза на трето за договора лице – наемател, направените от последното подобрения до момента на сключване на процесния договор, веднага, направо и непосредствено възниква правото на наемателя като неучастващо в сключения помежду им договор лице – бенефициер, да получи (респ. - да иска) изпълнение на поетото от обещаателя задължение да му заплати определена сума.*

В Решение № 10 от 10.06.2009 г. по т. д. № 510/2008 г. на ВКС, II т. о., решаващият състав приема, че ако застрахователният договор съдържа уговорка за плащане на застрахователно обезщетение на трето ползващо се лице, **бенефициерът**, съгл. чл.22, ал.1 и ал.2 от ЗЗД, **придобива правата по договора от момента на постигане на съгласието между уговарящия и обещаателя и от този момент той е единствен титуляр на прекия иск срещу застрахователя за изплащане на дължимото обезщетение.** Следва да се отбележи, че това виждане има и сериозни последици от процесуално гледище, т.к. отрича материалната легитимация на стипуланта да предяви иск за реално изпълнение в полза на третото лице. Такъв иск ще бъде недопустим, т.к. той ще изисква *процесуална субституция, каквато обаче не е изрично предвидена*, и то без оглед на това дали трето лице е приело да се възползва от уговорката в негова полза.

С оглед на отричане значението на съгласието от страна на бенефициера, се поставя питането, *може ли той, преди да е изявил воля да приеме уговорката в негова полза, да предяви иск за реално изпълнение и ще се счита ли този иск за конклюдентно приемане, при условие, че в някои случаи може да се касае за формална сделка и трябва ли приемането да е направено във формата, в която е сключено съгласието между стипуланта и промитента.*

Едва ли и чисто семантичните аргументи, които се извеждат в теорията от използваната от ЗЗД терминология - че на отмяна може да подлежи едно вече породило действие приемане<sup>210</sup>, подкрепят убедително становището, че съгласието на третото лице не е нужно, за да произведе договорът действие. Такова разбиране не отчита нуждите на практиката и оставя без отговор значими въпроси, възникващи при използването на конструкцията договор в полза на трето лице – например: **вследствие на какво се поражда**

<sup>208</sup> така Калайджиев, А. цит. съч.

<sup>209</sup> Апостолов, И., цит. съч, с.190- 191.Цитираната по-горе теза на проф. А. Калайджиев е близка до виждането на проф. И. Апостолов в посочения труд, като последният автор изрично настоява, че придобиването настъпва **само при наличие на изрична уговорка между страните в този смисъл.**

<sup>210</sup> Калайджиев, А, цит. съч.

*възможността да се иска изпълнение - дали за това е достатъчно съгласието на страните, или е необходимо и волеизявление на третото лице; от кой момент възниква това право (дали веднага, със сключването на договора и непосредствено за третото ползващо се лице, без да преминава през патримониума на уговарящия); от какъв вид могат да са правата - предмет на този договор; от кой момент договорът произвежда прехвърлителното си действие; съществува ли правоотношение между обещаателя и третото лице.*

Ако цитираното по-горе определение има предвид пораждането само на права, **“чието изпълнение може да се иска”**, т.е. на притезателни относителни субективни права, други автори дефинират договора в полза на трето лице като **“съглашение, което поражда права за лице, различно от страните”**, без да ограничават вида на правата, възникващи за бенефициера. Практиката също е раздвоена по въпроса, **дали е възможно по силата на този договор третото лице пряко да придобие вещни права, или това могат да бъдат само относителни, облигационни права.** Пита се в тази връзка още, **ако по силата на договор в полза на трето лице бенефициерът може да придобие права, то от кой момент възникват те, респективно какво е положението им до заявлението на третото лице, че иска да се ползва от уговорката в негова полза.** Поставят се така също и проблеми, касаещи отменимостта на уговорката.

Произнасяне по част от посочените въпроси се съдържа в **Решение № 573 от 25.10. 2010 г. по гр. дело № 169/2009 г., ГК, IV г.о. на ВКС, постановено по реда на чл. 290 ГПК**, където отново се приема, че **прехвърлянето на правото на собственост става със самия договор в полза на трето лице**, при условие, че той е валиден. Според решаващия състав това е така, защото **уговорителят е сключил договора от свое име, но действието му е настъпило направо в патримониума на третото ползващо се лице.** Допълнителни аргументи на решаващия състав, са в посока, че отличителната черта на този тип договори е прякото придобиване на права от бенефициера от момента на постигане на съгласие между уговарящия и обещаателя. Ето защо в тези случаи е изключено повторното нотариално прехвърляне – този път между уговорителя и третото лице, срещу задължение на последното за издръжка и гледане. Същото виждане е изразено в Решение № 268 от 23.06.2011 г. по гр. д. № 965/2010 г., Г. К., IV г. о. на ВКС (и двете решения са на един и същи състав, с председател на състава и докладчик по едното - съдията Б. Белазелков) като материалноправният въпрос, решаван противоречиво от съдилищата, на който е отговорено с това решение, е, **има ли валидно учредено право на ползване за бенефициера, без той да е страна по договора за покупко-продажба когато собственикът на недвижим имот продава имота на друго лице, но запазва правото на ползване за трето лице** (респ. се учредява право на ползване в полза на последното).

В цитираното решение се приема, че прехвърлянето на вещното право на ползване става със самия договор в полза на трето лице при условие, че е валиден, т.к уговорителят бил сключил договора от свое име, но действието му е настъпило направо в патримониума на третото ползващо се лице. Което отново се обяснява с това, че за този тип договори (*визира се навярно уговорката в полза на трето лице, която сама по себе си не е вид договор*), специфично било прякото придобиване на права от бенефициера от момента на постигане на съгласие между уговарящия и обещаателя. Според състава това обосновава и защо е изключено в тези случаи повторното нотариално прехвърляне - между уговорителя и третото лице, само на вещното право на ползване, респ. защо с договора за покупко-продажба на недвижим имот със запазване право на ползване на трето лице, купувачът придобива директно само голата собственост (*nuda proprietas*).

**Спор** в рамките на една такава привидно безпротиворечива конструкция може да се породи, доколкото не е съвсем сигурно какво се създава (респективно прехвърля) с договора - **самото вещно право** или **правно очакване за придобиването на вещно право**. Отделно от това, погрешността на конструкцията се доказва и посредством **несъвместимите правни последици, до които тя води**:

1) оказва се, че вещното право преминава в патримониума на третото лице по силата на договора и става собственик без да е приел, това, но същевременно докато приеме, стипулантът може да промени титуляра на вещното право и да направи така щото както е влязло в неговия патримониум това право, така и да излезе (Нещо, което с оглед действащата система на вписване на актовете за придобиване и загубване на вещи права среща сериозни възражение и е направо немислими), да не говорим, че за да произведе отмяната правно действие, това следва да е изрично предвидено. А то не е, никъде не се сочи, че с отмяна на уговорката в полза на третото лице отпадат и придобитите от него права (което именно е и възражение срещу твърдението, че допреди да приеме, третото лице не е придобило каквото и да е право;

2) ако третото лице вече е придобило уговореното в негова полза вещно право по силата на съглашението между стипуланта и промитента, то следва да се откаже от правото да се ползва от уговорката в негова полза по реда на чл. 100 ЗС, т.к този отказ ще съставлява и отказ от вещно право, който, за да произведе действие, доколкото касае недвижим имот, е нужно да се направи с нотариална заверка на подписа, както и да се впише в имотния регистър.

Въпреки, че с цитираното решение № 268 от 23.06.2011 г. на ВКС по гр. д. № 965/2010 г., IV г. о., ГК практиката се счита уеднаквена (което не пречи на постановяването на друго решение по чл. 290 ГПК, с противоположно съдържание), като е прието е, че бенефициерът придобива вещно право от момента на постигане на съгласие между уговарящия и обещаателя, въпреки че не е участвал в нотариалното производство, **считам тази практика за порочна и неправилна.**

#### **Съображенията ми в тази насока са следните:**

**а)** съгласно чл. 18 ЗЗД договорите за прехвърляне на собственост или за учредяване на други вещни права върху недвижими имоти следва да бъдат извършени с нотариален акт. Съгласно чл. 24 ЗЗД прехвърлянето или учредяването настъпва по силата на самия договор, а договорът се счита сключен, когато съвпадат волеизявленията на страните по същественте елементи на сделката. При формалните договори тези волеизявления следва да се направят в определена от закона форма, която е изискване за действителност, а в случая това е формата на нотариален акт. **Когато бенефициерът не участва в нотариалното производство, тази форма не е спазена, тъй като неговото волеизявление не фигурира в нотариалния акт.** Поначало се приема, че всякакви права, включително и вземания, могат да се договорят в полза на трето лице, тъй като и законът изрично не урежда никакви изключения. Когато обаче с оглед естеството на правата има предвидени изисквания за форма за тяхното прехвърляне или учредяване (респективно за придобиването им), които изисквания са условие за действителност, това условие няма как да бъде изпълнено при неучастието на третото лице като страна по сделката и то не може да се позове на вещноправен ефект на договора в своя полза и да се легитимира като носител на правото на собственост или на ограничено вещно право. (в този смисъл е и Решение № 1487 от 14.01.2008 г. на ВКС, IV г.о. по гр. д. 1236). В литературата<sup>211</sup> също се поддържа, че **собствеността върху вещи права върху недвижими имоти не може да премине върху третото лице, ако то не участва при изповядването на нотариалния акт.**

<sup>211</sup> Бехар, Ж. „Вещноправен ефект на договора в полза на трето лице“, Нотариален бюлетин, 2003, № 2

Основният аргумент в подкрепа на това виждане, което струва ми се следва да се сподели, макар и с допълнителни аргументи, е че **нормата на чл.24, ал.1 ЗЗД е специална по отношение на тази на чл.22 ЗЗД и не допуска прехвърляне на вещи права върху недвижими имоти в полза на лица, които не са страни по договора.**

б) Прехвърлителните договори имат действие само между страните, а спрямо трети лица – единствено в предвидените в закона случаи. Сделка с такъв прехвърлителен ефект може да има само между явилите се лично или чрез представител прехвърлител и приобретател, а третите лица по такъв договор не се явяват нито страни, нито техни представители – участници в производството. **Питането е как ще бъде вписан нотариалният акт по партида на лице, което не е участник в нотариалното производство, не е и страна, защото дори и да е индивидуализирано, то не е изразявало воля.** Самият вещно-транслативен ефект не е откъснат от волята на страните по договора, а е предпоставен от изразеното им съгласие. Причината собствеността да преминава при възприетия от нашата правна система модел, е че такава е била волята на страните. Последната е именно основанието (облигационното обвързване) за преминаване на вещи права, а това основание в случая липсва, т.к самото трето лице не е изявило воля.

Ако ли пък стипулантът упражни правото си на отмяна на уговорката преди третото лице да заяви, че иска да се ползва от нея, но при условие, че е вписан като титуляр на дадено вещно право, то как в имотния регистър ще се отрази промяна, която освен друго, не се ползва и с признато от закона обратно действие (твърдяно от някои автори само на основание семантични аргументи). И няма как, при отмяна на клаузата в полза на бенефициер, да бъдат защитени правата на трети лица, придобиващи от него, т.к. той би бил вписан като собственик, а отмяната няма да е противопоставима на такива трети лица

в) Друг „аргумент“ в полза на принципната допустимост с договора в полза на трето лице да се прехвърлят вещи права е, че сделка, в която не участва като страна придобиващият собственост, не би била такава по чл.77 ЗС, т.е. не било придобивен способ.

г) Едва ли е немислима аналогия с опцията за изкупуване при финансовия лизинг, при която самият договор за лизинг не прехвърля собствеността, но в частта относно придобиването на лизинговата вещ по-новата съдебна практика приема, че става дума за предварителен договор и лизингополучателят разполага с иск с правно основание чл. 19, ал.3 ЗЗД. Би могло именно тази конструкция да се приложи и при договора в полза на трето лице с предмет вещи права – че договорът в полза на трето лице по отношение на ВП представлява предварителен договор и от него бенефициерът придобива вземането, образно казано, да иска да му се прехвърли вещта(по-скоро - да приеме уговореното, но непроизведено действие прехвърляне).

д) Решаващият аргумент, с който се отхвърля възможността вещи права върху недвижими имоти да се придобиват по силата на договор в полза на трето лице, се открива обаче не в самата разпоредба на чл.22 ЗЗД, а в общото правило на чл.24 ЗЗД, предвиждащо, че при договори с вещнопрехвърлителен ефект относно индивидуално определена вещь, той настъпва „по силата на самия договор, без да е нужно да се предаде вещта“. Струва ми се обаче, че не е неоснователно възражението, че чл.22 ЗЗД под действие за трето лице визира само **облигационното действие на договора**, докато **вещното действие** е уредено посредством специално правило на чл. 24 ЗЗД. За последното обаче изрично не е предвидена възможност за отклонение от относителното действие на договора.

Законът никъде не предвижда пораждането на действие от договора да става без участието на третото лице - напротив чл. 22, ал. 1, изр. 2 ЗЗД изрично говори за **заявление на третото лице пред обещаателя или пред уговарящия, че иска**

*да се ползва от уговорката в негова полза*, т.е. да се възползва от уговореното в негова полза право. **Правоотношение между обещаателя и третото лице** възниква още с постигането на съгласие между страните по договора, въз основа на закона, т.е. юридическият факт, от който възниква това правоотношение, е съгласието на страните по договора – стипуланта и промитента, без за възникването му да е необходимо заявлението на третото лице. **Правната връзка се поражда още преди волеизявлението на бенефициера, иначе няма как да се обясни, че след сключването на договора третото лице вече притежава правото да приеме.** От уговорената между стипуланта и промитента клауза в полза на трето лице възниква **правоотношение между обещаателя и третото лице със съдържание - породено от него право на последното да приеме или да се откаже от уговорката в негова полза.** Касае се за едно непритезателно право, на което (както при всички непритезателни права) не съответства корелативно задължение на обещаателя. То има относителен характер - от една страна, то е насочено било към уговарящия, било към обещаателя (чл. 22, ал. 1, изр. 2 ЗЗД), а от друга - упражняването на това право ще доведе до придобиване на ново, корелат на което е поетото от обещаателя задължение. Поради което съществуването му е немислимо без наличието на относително правоотношение.

**Едва когато третото лице заяви, че приема, едва от неговото волеизявление и вече сключения договор - сложен фактически състав, се придобива уговореното в негова полза право. Уговорката между уговарящия и обещаателя поражда правоотношение между последния и третото лице със съдържание единствено едно право, което обаче не е самото право на вземане, нито пък правото на собственост. То е създадена за третото лице правна възможност да приеме (или не) уговореното в негова полза право, да се позове на това уговорено.**

Безспорно страните могат да се споразумеят правото да се породи незабавно. Възниква обаче въпросът **какво всъщност и кога се придобива?**

**До момента на даването на съгласие от третото лице правоотношение между него и обещаателя вече съществува**, то е възникнало с простото уговаряне между обещаателя и уговарящия, по силата на договора, с който обещаателят е поел вече задължение, макар към уговарящия, да изпълни по отношение на бенефициера онова, което той е обещал пред уговарящия. **До заявлението на третото лице обаче, макар по съществуващо правоотношение, задължението на обещаателя да прехвърли, респективно да изпълни поетото облигационно задължение, не е изискуемо, нещо повече - субективното право на третото лице да му бъде прехвърлена собствеността, респективно да получава издръжка и гледане, е в състояние на правно очакване.** Мислимо е, поне в случая на т.нар. правно очакване (и неговото превръщане в притезателно право) съществуването на две правоотношения - **първото** със съдържание непритезателното право да приеме, да придобие правото, възникнало по силата на договор между страните. В момента, в който третото лице вече е изявило воля да приеме уговореното в негова полза, възниква **второ правоотношение**, което има за съдържание правното задължение на обещаателя и дава правото на третото лице да иска неговото изпълнение.

**Объркването по отношение на директното придобиване на правото от третото лице без негово волеизявление се наблюдава и на още една плоскост - в резултат от смесване действието на съгласието на третото лице, действието на договора и момента на пораждане на правото за третото лице.**

Преди всичко, **от чл. 22 ЗЗД не може да се направи извода, че третото лице придобива право по силата на съгласието на страните по договора.** Нито от закона, нито от логиката на придобиването въз основа на волеизявление



следва, че волята на третото лице е ирелевантна за това придобиване, че то става независимо от неговата воля. Подобно създаване на правила, които законодателят никога не е уреждал, нито е имал идеята да предвижда, се открива и при произволното тълкуване на разпоредбата на чл. 22, ал. 1, изр. второ ЗЗД. При него *от законовото правило, предвиждащо, че уговорката в полза на трето лице не може да бъде отменена, след като то е заявило на обещаателя или на уговарящия, че иска да се ползва от нея, се прави неоснователният извод, че правото му, възниквало директно от съгласието между страните, а неговото (на третото лице) волеизявление единствено стабилизиращо, затвърждавало това право в неговия патримониум, правело го неотменимо, освен при условията на изречение трето*<sup>212</sup>.

В случая на чл. 22, ал. 1, изр. 2 **законът въобще не урежда момента на пораждаване на правото, а само отменимостта на уговорката** и по същата логика би могло да се твърди, че третото лице придобива уговореното в негова полза право едва с приемането (заявлението до обещаателя или до уговарящия, че иска да се ползва от уговорката), че иска да придобие, респективно да притежава правото. **До този момент то е придобило само едно правно очакване, правото да придобие друго, поради което уговарящият свободно може да отменя тази уговорка** (било едностранно, както предвижда законът, било по съгласие с обещаателя, ако е постигнато съгласие в този смисъл между страните). От този момент обаче уговореното между страните вече засяга съществено обещаателя, сочейки му не просто на кого следва да престоира, но и от кого може да очаква иск за изпълнение, възбращения срещу начина на изпълнение и т.н.

**Проблеми повдига и споменатата вече отменимост на уговорката по чл. 22, ал. 1, изр. 3 ЗЗД, именно в контекста и на иска за реално изпълнение – активната процесуална и материална легитимация за него, а така също и формата на отказ, оттеглянето и адресатите на самото волеизявление, респективно възможността то да се направи конклюдентно.**

Поначало **стипулантът е този, който може да отмени съглашението с едностранното си изявление**. Това не означава, че страните не могат да уговорят друго: че съглашението ще бъде неотменимо, че третото лице може да бъде заменено само по взаимно съгласие на страните. Мислимо е последната уговорка да се счита направена в случаите, когато промитентът е имал правно важен интерес от съглашението в полза на третото лице и стипулантът е знаел за това.

Правото на стипуланта да отмени съглашението в полза на трето лице се погасява, когато последното заяви, че желае да се ползва от него. Третото лице може да адресира заявлението си до едната от страните по договора, без значение дали това е стипулантът или промитентът. Това изявление е последният момент, до който стипулантът или изобщо страните биха могли да отменят уговорката. Тази е причината цитираното становище да не може да си обясни разпоредбата на чл. 425 ТЗ, според която *при банков влог в полза на трето лице, ако третото лице почине, вложените пари, ценни книги или други движими вещи, се връщат на влогодателя*. считайки я за специално правило, в противоречие с чл. 22 ЗЗД. Считам, че чл. 425 ТЗ е в съответствие с чл. 22 ЗЗД и отново доказва, че правото, което клаузата в полза на трето лице предвижда, възниква за него само доколкото и в какъвто размер то я е приело, респ. – е упражнило правото си на вземане, разпореждайки се с вложените в негова полза пари.

Интерес в тази връзка представлява въпросът **дали при сключена застраховка живот, при която стипулантът е застраховащ и е посочил**

<sup>212</sup> Така Кожухаров, А. Облигационно право. Общо учение за облигационното отношение, с., Калайджиев, А.

*трето лице, което при настъпване на застрахователното събитие, да получи застрахователната сума, това право може да се отмени от кредитори (по реда на чл. 134 ЗЗД) и/или от наследници на застрахования?* Този въпрос е особено значим, ако до настъпване на смъртта третото ползващо се лице не е заявило, че иска да се ползва от уговореното в негова полза, което прави самата уговорка отменима, а в теорията се твърди, че правото на отмяна както потестативно право е и прехвърлимо, значи и наследимо.

Законът не споменава и **срещу кого трябва да се извърши актът на отмяната** като важно е да се отбележи, че ако стипулантът не съобщи на промитента за отмяната на уговорката, последният ще се освободи от задължението си, като плати на третото лице. Дали стипулантът е длъжен да съобщи на третото лице, се определя от съществуващите отношения между тях. Възможно е и друго виждане, а именно, че отмяната следва да се извърши както спрямо промитента, така и спрямо третото лице. И в двата случая последицата е, че третото лице вече не може да обяви, че ще се ползва от уговорката в негова полза и се лишава от възможността да придобие правата, уговорени в него полза.

**Неясно остава и как правото на отмяна се съотнася и продължава да съществува едновременно с признатото в доктрината право на стипуланта да иска изпълнение на престацията в полза на трето лице.**

Предвид обстоятелството, че уговорката в полза на трето лице е една посредствена престация от стипуланта съобразно валутното отношение, се твърди, че за последния не е безразлично дали промитентът ще изпълни. Въпреки мълчанието на закона, според някои автори, той следва да разполага с иск за реално изпълнение към него<sup>213</sup>. Със заявлението на третото лице, че ще се ползва от уговорката, последното не става единствен кредитор спрямо промитента. В тази връзка, в по-старата доктрина е изразено становище, че между вземането на стипуланта и това на третото лице съществува **отношение, което наподобява активната солидарност, но не се покрива с нея**. Връзката между двете вземания е само с оглед общата им цел - удовлетворяване интереса на третото лице от обещаната престация. При активната солидарност всеки от кредиторите може да иска да му бъде престирано, докато **при договора в полза на трето лице изпълнението може да се иска и от третото лице, и от стипуланта, но само в полза на третото лице**. Изпълнението и адекватните на него способности, извършени спрямо третото лице (например даване вместо изпълнение - чл. 65 ЗЗД, прихващане - чл. 103 и сл. ЗЗД), погасяват вземането на стипуланта, но ако са насочени към него, нямат такова действие спрямо третото лице. Ако промитентът изпълни на стипуланта, изпълнението няма погасителен ефект, защото не е извършено спрямо надлежния кредитор. От своя страна стипулантът не може да опрости вземането си спрямо промитента, защото това би било разпореждане с право, което не му принадлежи.

Произнасяне по този въпрос се съдържа в Решение № 219 от 14.02.2012 г. по т. д. № 837/2010 г. на Върховния касационен съд, където се сочи, че съгласно чл. 22, ал. 1 ЗЗД задължение за застрахователя (обещателя, промитента) да плати застрахователното обезщетение на застрахования (уговарящия, стипуланта) ще възникне, ако застрахованият е отменил клаузата в полза на бенефициера, преди последният да е заявил, че ще се ползва от нея, или ако третото лице се откаже от уговорката в негова полза, което е допустимо да се направи и след заявяването, че ще се ползва от договора. В последния случай отказът погасява правото на третото лице, като уговарящият може да замени отказалия се бенефициер с друг, като в хипотезата на договор за имуществена застраховка в полза на трето лице може и сам да получи застрахователното обезщетение. Per argumentum a contrario следва,

<sup>213</sup> В този смисъл и Апостолов, И., цит. съч. с. 202.

че при липса на оттегляне или на отказ, стипулантът не може да предяви иск за изпълнение.

**Разполагането на договора в полза на трето лице в познатите измерения на договора въобще, не е достатъчно** - в тяхната обичайност не се побират неговите специфики, които неслучайно са провокирали интерес и оживени дискусии, които настоящето изложение няма възможност нито да разреши по окончателен начин, нито претендира за изчерпателност или правилост на заключенията.

**Контакти:**

проф. д-р Иван Русчев Русчев, катедра „Частноправни науки“ при Юридически факултет на Русенски университет „А. Кънчев“. е -mail: [iruschev@gmail.com](mailto:iruschev@gmail.com)